

FERMER QOYUNÇULUQ TƏSƏRRÜFATLARININ INNOVATİV İNKİŞAFI

<https://doi.org/10.30546/2706-7858.2025.2.037>

UOT: 63

Xülasə. Məqalədə respublikanın fermer qoyunçuluq təsərrüfatlarının innovativ inkişafını təmin edən qoyun cinslərində cütləşmə kampaniyası və onların komqirasiyası (xəstəliklərə genetik davamlılıq, iqlim şəraitinin kəskin dəyişilməsinə adaptasiya olunmaq, yüksək balavermə və s.) xüsusiyyətləri öyrənilmişdir. Həmçinin qoç qatımına bir ay qalmış melatonin və progesteron hormonlarının toz şəklində arpa və qarğıdalı bulquruna qatılıb ana qoyunlara verilərək həvəsəgəlmə və bala faizi tədqiq edilmişdir.

Açar sözlər: regionlaşdırma, eksteryer, rasionall yemləmə, döl kampaniyası, infeksiyon, seleksiya, cins, adaptasiya.

Key words: pegionalization, exterior, rational feeding, congenital company, infections, selection, breed, adapted.

Ключевые слова: регионализация, экстерьер, рациональное кормление, врожденная компания, инфекционный, селекция, порода, адаптированный.

Respublikamızda qoyunçuluğun davamlı, dayanıqlı və rasionall inkişafını təmin etmək, tənzimləmək üçün lokal (yerli) qoyun cinslərinin spesifik xüsusiyyətləri analiz edilməli və regionlaşdırma zamanı nəzərə alınmalıdır. Apardığımız tədqiqat zamanı bir çox qoyun cinslərində olduqca unikal xüsusiyyətlər və onların komqirasiyası (xəstəliklərə genetik davamlılıq, iqlim şəraitinin kəskin dəyişilməsinə adaptasiya olunmaq, yüksək balavermə və s.) tədqiq edilmişdir. Qoyunlar müxtəlif iqlimə malik olan coğrafi ərazilərdə mühit amillərinin təsirinə çox asanlıqla adaptasiya olunurlar. Qoyunların genetik biomüxtəlifliyinə güclü nəzarət və onun düzgün idarə edilməsi sisteminin yaradılması qlobal ərzaq təhlükəsizliyi, əhəlinin yeyinti məhsullarına, eləcə də digər xammala (gön-dəri, yun, bala və s.) olan tələbatının ödənilməsi üçün çox böyük təminat verir. Odur ki, qoyun cinslərinin bioloji-təsərrüfat xüsusiyyətlərinə uyğun regionlaşdırılması cinslərin rayonlaşdırma planına əsasən düzgün aparılmalıdır. Belə ki, Balbas cinsinin Naxçıvan MR-da, Azərbaycan dağ merinosunun Gədəbəy və Şəmkir rayonlarında, Abşeron və Qala cinslərinin Abşeron yarımadasında, Qaradolaq cinsinin Ağcabədi rayonunda, Bozax cinsinin Gəncə və Qazax rayonlarında,

Caro cinsinin Lənkəran rayonunda, Abşeron, Gödək cinslərinin Quba-Xaçmaz rayonlarında, Qarabağ, Ləzgi və Herik cinslərinin Şəki-Zaqatala, Şirvan cinsinin Kür-Araz bölgələrində yetişdirilməsi daha məqsədəuyğun olardı.

Cinslərin regionlaşdırma planına uyğun olaraq, Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazisində geniş yayılan və həliyədə təmizlikdə yetişdirilən Balbas cinsinin rəngi ağ, gözünün ətrafında, qulaqlarında və ayaqlarında çapma, oynaqından aşağı qara xallar vardır. Özünün məhsuldarlıq göstəricilərinə görə Balbas qoyunları bu gün də Cənubi Qafqaz regionunda yetişdiriləcək ən yaxşı qoyun cinslərindən olmaqla ətlilik, yunluq, südlük istiqamətlərdə inkişaf etdirilir. Balbas qoyunları buynuzsuz, yunu keyfiyyətli və südü yağlı olur. Qoyunların diri çəkisi 55 kq-dək, qoçlar isə 65 kq-dan artıq olur. Qoçların quyruğunda piy toplusu 6-7 kq, ana qoyunlarda isə 4-5 kq olur. Bu cinsin yunu ağ, kifayət qədər tiftikli və 12-17 sm uzunluğundadır. Qoçlarda yun qırımı 3-4 kq, ana qoyunlarda 2,5-2,8 kq-dır. Balbas qoyununun yunu toxuculuqda, xüsusilə xalçaçılıqda yüksək qiymətləndirilir. Balbas cinsli qoyunların süd məhsuldarlığı digər yerli qoyun cinslərinə nisbətən yüksəkdir. Bu cinslər laktasiya dövründə 70-75 litr əmtəəlik süd verir. Bu cins xalq seleksiyası

nəticəsində yaradılmışdır. Ayaqları uzun, yaxşı inkişaflı oynaqlara malik olmaqla, dırnaqları möhkəmdir. Odur ki, bu qoyunlar köç zamanı sutkada 18-20 km yol qət edib, dağ yamaclarında sərbəst otlaya bilirlər. Yaxşı bəslənmiş sürülərdə ana qoyunların canlı kütləsi 60-70 kq, erkək qoçların canlı kütləsi isə 80-88 kq arasında, bəzən 100-110 kq olur. Balbas qoyunlarının öz əlamətlərini nəslə keçirmə qabiliyyətləri yüksəkdir. Odur ki, bu cinsin bioloji-təsərrüfat xüsusiyyətlərinə uyğun muxtar respublikada regionlaşdırılması məqsəduyğundur.

Tədqiqatın material və metodları
Tədqiqat işləri əsasən Naxçıvan “Araz” Elmi-İstehsalat Birliyinin İstehsalat Təcrübə Təsərrüfatında və Şahbuz rayon dayaq məntəqəsində saxlanılan təcrübə heyvanlarında aparılmışdır. Təcrübənin aparılmasında 40 baş Balbas cinsli ana qoyunlardan istifadə olunmuşdur. Tədqiqatlarda muxtar respublikanın müxtəlif rayonlarının qoyunçuluq təsərrüfatlarında saxlanılan Balbas cinsli qoyunların spesifik xüsusiyyətləri və onların cütləşmə kampaniyası analiz edilmişdir. Cütləşmə kampaniyasını mütəşəkkil keçirtmək üçün qoç qatımına bir ay qalmış ana qoyunlara arpa və qarğıdalı bulquru ilə bərabər, həm də melatonin və progesteron hormonları verilmişdir. Bu hormonlar ana qoyunlara toz şəklində yemə qatılaraq verilmişdir. Nəticədə qoyunlar eyni vaxtda qoçalma istəyi göstərir və mayalanmış qoyunlar eyni vaxtda doğurlar. Melatonin və progesteron hormonları tətbiq edilən ana qoyunlarda yumurta sayı çox olduğu üçün döllənmə

zamanı doğulan əkiz quzuların sayı çox olur. Tədqiqat zamanı tərəfimizdən qoyun cinslərində cütləşmə kampaniyası və onların komqirasiyası xüsusiyyətləri öyrənilmişdir. Bu məqsədlə qoç qatımına bir ay qalmış ana qoyunlar 4 qrupa bölünüb və dörd formada yemləndirildi: A (adi yemləmə – nəzarət qrupu), B (intensiv yemləmə 1-ci qrup), C (arpa, sorqo və qarğıdalı bulqurundan hazırlanan qarışıq yem 2-ci qrup), D (melatonin və progesteron hormonları toz şəklində arpa və qarğıdalı bulquruna qatılaraq verilən 3-cü qrup).

Aparılan tədqiqatlar və təcrübələrin təhlili
“Araz” Elmi-İstehsalat Birliyinin Təcrübə Təsərrüfatında müxtəlif yem norması ilə qidalanan ana qoyunlarda həvəsəgəlmə və balaçxımı tədqiq edilmişdir (*cədvəl*).

Nö	Qrup	Təcrübə qoyunları	Cütləşmədən bir ay əvvəl yemləmə	Həvəsəgəlmə %-lə	Balaçxımı %-lə	Bir günlük quzularda diri çəki (kq)
1.	A-nəzarət	10	Adi yemləmə	70	80	2,5-2,8
2.	B-1	10	İntensiv yemləmə	80	90	2,6-3,0
3.	C-2	10	Qar.yem: arpa, sorqo, qarğıdalı	90	110	2,0-2,7
4.	D-3	10	Melatonin+progesteron+arpa, qarğıdalı bulquru	100	140	1,8-2,5

Anadan yeni doğulan quzular, A-nəzarət qrupunda aktiv hərəkətli olmaqla 2,5-2,8 kq, balaçxımı – 80%, B-1 qrupunda doğulan quzuların diri çəkisi 2,6-3,0 kq, balaçxımı – 90%, C-2 qrupunda doğulan quzuların orta diri çəkisi

2,0-2,7 kq, balaçxımı – 110%, D-3 qrupunda doğulan quzuların orta diri çəkisi əkiz quzularda nisbətən az 1,8-2,5 kq, balaçxımı – 140% olmuşdur. Göründüyü kimi, cütləşmə kampaniyasını mütəşəkkil keçirtmək üçün qoç qatımına bir ay qalmış ana qoyunlara arpa və qarğıdalı bulquru ilə birgə melatonin və progesteron hormonları verilərsə, hər yüz baş ana qoyundan ildə 120-140 baş bala almaq mümkündür.

Qoyunlar cinsi yetişkənliyə 8-9 ayda çatır, lakin ilk cütləşməni 12-18 aylıqda aparmaq məsləhət görülür. Qoyunlarda cinsiyyət tsikli orta hesabla 17 sutka, həvəsəgəlmə 24 saat, boğazlıq müddəti 145-150 gün davam edir. Qoyun cinsləri qısa günlük heyvanlara aiddir, yəni onlarda cinsi fəaliyyət payızda, gün qısaldıqda təzahür edir. Bu zaman müxtəlif cütləşmə növlərindən istifadə edilir. Sərbəst cütləşmədə qoçlar qoyun sürüsünə sərbəst buraxılır (20-25 baş ana qoyuna bir qoç hesabı ilə). Bu cütləşmə növü sadə olsa da, çoxlu qoç tələb edir. Əl üsulu ilə cütləşmə zamanı sınaqçı qoçlar sürüyə buraxılır, həvəsdə olan qoyunlar müəyyən edilərək xüsusi dəzgahda cütləşdirilir. Belə cütləşmədə 60-80 baş ana qoyuna bir qoç saxlanılır. Süni mayalanma ən qiymətli törədicidən geniş istifadə etməyə imkan verir.

Süni mayalanma zamanı 300-400 baş ana qoyun bir qoçun toxumu ilə mayalandırılır. Belə tədbirin aparılması sayəsində qoyunlar eyni vaxtda qoçalma istəyi göstərirlər və mayalanmış qoyunlar eyni vaxtda doğurlar. Qoyunlarda normal doğuş adətən 30-40 dəqiqə çəkir. Quzu doğulan kimi dərhal onun ağzı silinməlidir. Anası quzunu yalayıb qurudandan sonra dölə nəzarət edən şəxs quzunu mayalandırmalıdır. Quzunun ana südü ilə mayalanması vacib şərtlərdəndir. Qoyunun südü olmadıqda həmin quzu yumurta sarısı ilə, yaxud eyni vaxtda doğmuş digər qoyunun ağzı südü ilə mayalandırılır. Ağzı südünün tərkibində işləmə qabiliyyəti olan maddələr vardır ki, bu da quzunun mədə və bağırsaqlarını tənzimləyir. Ağzı südü orqanizmin müqavimətini artırır, infeksiyaya, eləcə də mədə-bağırsaq sistemi xəstəliklərinə yoluxmalarının qarşısını alır. Doğmuş qoyun quzu ilə 2-3 gün ağılda saxlanılır. Həmçinin 6-7 gün ana qoyun sürüyə buraxılır. Qoyunçuluqda quzulamanı qışda və yazda

keçirirlər. Qışda keçirilən quzulama üçün isti ağıllar və kifayət qədər yem bazası olduğu zaman yaşamağa qabil və məhsuldarlığı daha yaxşı olan quzular alınır. Qışda doğulan quzular yüksəkkeyfiyyətli yemlə qidalandırılmalıdırlar. Hər quzuya gündə ən azı 0,6-0,7 kq keyfiyyətli quru otlar yanaşı, qarışıq yem verilməlidir. Bir baş quzuya gündə 5-7 qram dənəvər duz verilir. Bununla yanaşı, ağıla daş duz da (yalama duzu) qoyulur.

Nəticə. Respublikada qoyunçuluq təsərrüfatlarının inkişafını təmin etmək üçün fermerlərin apardığımız tədqiqatdan aldığımız aşağıdakı ümumi nəticələri nəzərə almaları məqsədəuyğundur:

1. Respublikamızda yetişdirilən qoyun cinslərinin bioloji-təsərrüfat xüsusiyyətlərinə uyğun regionlaşdırılması cinslərin rayonlaşdırma planına əsasən aparılmalıdır.

2. Cütləşmə kampaniyasını mütəşəkkil keçirtmək üçün qoç qatımına bir ay qalmış ana qoyunlara arpa və qarğıdalı bulquru ilə bərabər, həm də melatonin və progesteron hormonlarının toz şəklində yemə qatılaraq verilməsi məsləhətdir.

3. Qışda günəşli günlərdə boğaz ana qoyunlar hər gün açıq havada gəzintiyə buraxılmalıdır. Bu, ana qoyunların sağlamlığına, asan doğuma və balanın normal inkişafına yaxşı təsir edir.

4. Ana qoyunların yem rasionu düzgün tərtib olunmalı və otlaq şəraitində saxlanılan qoyunlar üçün yem norması 15-20% artırılmalıdır. Qışlama dövrü isə rasionda quru ot 70%, dənli bitkilər 20%, şirəli yem (yem çuğunduru) 8%, mineral yem əlavələri 2% nisbətində olmalıdır.

5. Xarici mühit amilləri havanın və pəyənin soyuq, yaxud həddindən artıq istliyi, havanın sərt dəyişməsi, pəyədə ikitərəfli hava cərəyanının olması ana qoyunların orqanizminə mənfi təsir göstərir. Pəyədə istilik 10-12°C, körpələrin şöbəində 15°C olmalıdır. Qışda tövlələr quru, normal istilikdə və təmiz saxlanılmalıdır.

6. Doğuşa 2 həftə qalmış ana qoyunlar seçilməli, təcrübəli çobanların nəzarəti altında otarılmalı və ana qoyunlara qulluq edilməsi, yemlənməsi, təmizlənməsi və s. iş rejiminə əsasən hər gün eyni vaxtda aparılmalıdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Вениаминов А.А., Сергеев Н.И. Повышение воспроизводительной способности овец. Москва, Россельхозиздат, 1979.
2. Вениаминов А.А. Породообразование в овцеводстве. Журнал “Животноводство”, 1981, №8, с.48-49.
3. Голиков А.И. Адаптация сельскохозяйственных животных. Москва, Агропромиздат, 1985.
4. Гафаров А.К. Рекомендация по применению микроэлементов в овцеводстве Таджикистана. Душанбе, 1975.
5. Гафаров А.К. Разработка мероприятий по улучшению кормления содержания гиссарских овец (Автореф. дис.канд.е.х.наук). Москва, 1952.
6. Ерохин А.И. и др. Эффективность промышленного скрещивания мериносов с мясошерстными баранами. Известия ТСХА, 1999, №4, с.144-154.
7. Жиряков А.М., Шайдуллин И.Н., Сен Син Ю. и др. Научные основы восстановления и развития романовского овцеводства в Российской Федерации. Журнал “Овцы, козы, шерстяное дело”, 2002, №4, с.1-5.
8. Терентьев В.В. Новые селекционные достижения в овцеводстве. Журнал “Аграрная наука”, 2004, №5, с.144-154.

M.Khasanov, B.Abdullayev, S.Agazade **Innovative development of farm** **livestock breeds**

Abstract

The article examines the features of the breeding company and its combination (genetic resistance to disease, adaptation to acute climatic

conditions, high fertility, etc.), which ensures the intensive development of farms in the country. In addition, a month before the crossing, the hormones melatonin and progesterone were added to the sheep diet by incorporating the powder into barley and corn, and sheep reproduction was studied.

М.Гасанов, Б.Абдуллаев, С.Агазаде **Инновационное развитие** **овцеводческих ферм**

Аннотация

В статье исследуются особенности селекционной компании и ее комбинации (генетическая устойчивость к болезням, адаптация к острым климатическим условиям, высокая рождаемость и т. д.), что обеспечивает интенсивное развитие фермерских хозяйств в республике. Кроме того, за месяц до скрещивания гормоны мелатонин и прогестерон были добавлены к рацион овцам путем включения порошка в ячмень и кукурузу, и была изучена воспроизводство овец.

Mirzəmməd Həsənov,
ARKTN-nin Baytarlıq Elmi-Tədqiqat İnstitutunun Quş xəstəlikləri şöbəsinin müdiri,
aqrar elmləri üzrə fəlsəfə doktoru
e-mail: mirzehesenov1997@gmail.com
Barat Abdullayev,
Lənkəran Dövlət Universitetinin müəllimi
e-mail: barat.abdullayev@bk.ru
Səyyar Ağazadə,
Lənkəran Dövlət Universitetinin Baytarlıq laboratoriyasının müdiri
e-mail: seyyarlaboratoriya@gmail.com